

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

3

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1961.

Római kőemlékek Gyermelyről

Rómer Flóris a Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok II. című közleményében, "Gyermelyen, Komárom megyében" fejezetben /1/ közreadja Aur. Respectus sírfeliratának szövegét, majd így folytatja:

"Találtatott 1863. augusztus hó második felében a gyermekelyi földéken. Egyik kő hat lábnyi magasságu, a tulajdonos paraszt által, ki benne aranyat vált találhatni, erőszakosan széttörött; ez tetőtől talpig egy férfit és két nőt ábrázol. Találtatott továbbá egy öles kőkoporsó, benne derékig egy emberalak faragva. Továbbá a siremlék fedele, melyen két alak és a bal válluknál létező irás, a közepen a közlött sorok olvashatók.

Az első jelentést vettem főt. Faichtinger Ferenc szomori osp. és plébános urtól, a második a komáromi alispánság által a m. tud. Akadémiához tétetett Aranyossy Dénés szolgabíró ur által; de minthogy a porok az emléket szétdúlták és a koporsó tartalmát kihányták, a fennemli - tett iráson és csinos alakokon kívül archaeológiai becse sokat vesztett".

A fenti szövegből kitűnik, hogy kőlapokból összeállított késő-római sírról van szó, melyet Aur. Respectus sírfeliratával fedtek be. Ezen kívül két további kőemlék került elő, melyek nyilvánvalóan a sír alkatrészei, valószínűleg oldal- illetve fenéklapjai közé voltak beillesztve. Az egyik, a hat láb magas kőemléken egy férfi és két nő egészalakos képe, a másikon "mintegy derékig egy emberalak" van kifaragva. Ez utóbbról Rómer azt mondja, hogy "egy öles kőkoporsón" van, de talán felcserélte az eléggé hevenyészve írt szövegben a "siremlék" szóval, mely a következő mondatban fordul elő.

A gyermekelyi leletek további sorsát követve, emlitsük meg, hogy Vásárhelyi Imre szomori földbirtokos és gyűjtő 1873-ban három római kőemléket ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak /2/. Az egyik Aur. Respectus sírfelirata, a másik Neratus sirtáblája, melyekről Rómer megmondja, Gyer-

melről valók és Vásárhelyi ajándékai Szomorról /3/. Neratus sirköve nyilván azonos azzal a kővel, amelyen "derékig egy emberalak" van kifaragva. A harmadik kőről, mint Vásárhelyi ajándékaról az irodalomban nem történt említés. Hampel József azonban egy később többször idézett, háromalakos domborműről 1880-ban, az ismertetés kapcsán ezt írja: . . . az emlék még Rómer alatt Szomorról került a n. muzeumba" /4/. Mivel pedig bizonyosra vehető, hogy Vásárhelyi annak idején mindhárom gyermelyi követ megszerzte, majd együttesen ajándékozta azokat a Nemzeti Múzeumnak, a Hampelnél közölt darabot tárgy, méret és proveniencia alapján azonosíthatjuk a Rómernél említett, "hat láb magas, tetőtől talpig egy férfit és két nőt ábrázoló" domborművel. Eredeti lelőhelye, Gyermely, Hampel hiányos adata és a Régiségtár naplójának elégtelen bejegyzése /5/ folytán a későbbiekben feledésbe ment s a tábla a szomori emlék néven honosodott meg a szakirodalomban.

A három gyermelyi kőemlék között legkorábbi Neratus sirtáblája /6/. Felirata: Neratus Ursi fil/ius/ an/norum/ XXXV. Jellemző az egytagu név nominativusban, és a filiatio jezése; a szöveg ezen kívül csak az életkort adja meg. A felirat korai szerkezete ellenére a sirkő aligha készült a II. század közepénél korábban, mert a mellképes részben a levért arcon a rövid szakáll nyoma jól felismerhető. A sirtábla valószínűleg kevésbé gyakorlott, helyi kőfaragó munkája, akinek rendelkezésre álltak ugyan a szokásos minták, de a motívumokat kevés plasztikai érzékkel dolgozta ki. Az áldozati jelenetben a két áldozó alakját csak elnagyoltan jelezte, az asztal lapját pedig a képsíkba kifordítva, felülnézetben rajzolta meg. A lovászjelenet a felirat alatt alig vehető ki. Bizonytalan és egyenetlen a vékonyan bevéselt felirat betűinek duktusa is.

Aur. Respectus sírfelirata /I. tábla, 1/ /7/ a szöveg alapján előrehaladottabb romanizációról, kidolgozásában pedig fejlettebb technikai felkészültségről tanuskodik. Felirata:

D/is/ M/anibus/ Aur/elius/ Respectus vivus et
Sisiuni con/iugi/ viv/a/e et Dervoniae vix/it/
an/nis/ LV et Valentino /f/ilio/ an/norum/ XXX
Troucetimarus f/ilius/ vix/it/ an/nis/ XXV et
Optimo f/ilio/ vix/it/ an/nis/ XX et Sisiu
f/ilia/ vix/it/ an/nis/ XVIII vivus sibi et
suis f/ecit/.

A baloldali medaillonban: Vales, - a jobboldaliban:
M/arcus/ Ulp/ius/ Valentinus.

Aur Respectus a polgárjogot valószínűleg Marcus Aureliustól kapta; a kő stilusával és egyéb sajátosságaival Caracalla kora aligha egyeztethető össze. Ehhez járul, hogy a család több tagja jellegzetes bennszülött nevet visel. Az egyik medaillonba bevéssett név, - M. Ulp. Valentinus -, a család egy más, már korábban polgárjogot kapott tagjának vagy leszármazottjának emlékét őrizte meg. Ebben az épen maradt jobboldali medaillonban kifaragott férfimellképen a szakállas fej kidolgozása, valamint a köpeny súlyos redőinek mélyen vájt faragása valamivel későbbi stílusfokot mutat, mint a jobboldali férfimellkép egy, a II. század 50-60-as éveire datálható aquincumi sirtáblán /8/. A sírfelirat, jóllehet a szövegezés viszonylag korai szerkezetű, a II. század második felében, Marcus Aurelius uralkodása idején, vagy az azt követő években készült.

Aur. Respectus feliratához hasonló, átmeneti helyzetet tükröz a háromalakos dombormű /I. tábla. 2/ /9/. A férfialak tógát visel, tehát már polgárjogot kapott, s ezt ruházatával is hangsúlyozza. A két nőalak viszont - nyilván felesége és leánya - megtartották hagyományos helyi öltözetüket. A szakállas férfifej kidolgozása merev és vonalas jellegű, a tóga elrendezése is a később szokásos formáknak felel meg /10/, de az alak és redőkezelés még plasztikus és természetes. A dombormű így a II. század második felében, közelebről a század utolsó tizedeiben készülhetett.

A kutatás mai állása szerint a három kőemlék lelőhelye, Gyermely /régebben Gyermel/, azalus területre esik, de annak keleti határán terül el /11/. Környékéről kevés római kőemlék ismeretes. A Szomor-Pusztasomdorról való sirtáblák koraiak, s lényegében zárt csoportot alkotnak /12/. Nyugat felé Tatabányáig /13/, északra Sárisápig /14/ az azalus részen nem is találunk idevágó anyagot. Ha pedig az Aur. Respectus sírfeliratán feltüntetett bennszülött neveket sorra vesszük, kitűnik, hogy ezek inkább az eraviszki terület névanyagával mutatnak rokonságot, s kevésbé elterjedtek az azalusok között. A nyugati eredetű Respectus név Baracsán /15/, Intercisában /16/ és Aquincumban /17/ fordul elő; Aurelius nomennel a III. század elejéről Pilisvörösváron /katona-család sirtáblája/ /18/, 230-ból

- 30 -

viszont Esztergomban /oltár/ /19/ találjuk meg. Sisiuna, illetve Sisiu neve egy korai szentendrei sirtáblán /20/, egy auincumi sirkövön /21/, valamint Sisina alakban egy intercisai emléken /22/ olvasható. Darvonia neve a vele rokon Derva alakban egy nagytétényi /23/ és egy intercisai feliraton /24/ szerepel. A Troucetimarus név egy csákvári emléken /25/ tér vissza, Troucissa alakban pedig egy azalus határterületre eső, inotai kövön /26/ van meg. A Valentinus név Mócsy adatai szerint a II. századtól kezdve terjedt el, s csak Marcus Aurelius óta gyakori /27/. Nyugatpannonia mellett megvan Brigetióban /28/, továbbá Csákváron /Vibianus sirtáblája/ /29/, Nagytétényben /30/ és Szentendrén /31/. Sok a Vales /Valens/ név is, melynek viselői Dalmatiában, Moesiában és Keleten vannak legtöbben /32/. Ezeket az adatokat kiegészíti és alátámasztja, hogy a nagy háromalakos domborművön a két nőalak ruházata és ékszerei a késői eraviszkusz viseletre jellemző sajátosságokat mutatják.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a gyermelyi kövek eredetileg nem azalus, hanem eraviszkusz területen állottak, valamelyik, tulnyomórészt romanizált település temetőjében. Az eraviszkusz lakosság gazdag és vezető rétege körében, az emlékek tanúsága szerint, elterjedt volt az egyszerű sirtáblák mellett a nagyobb símlékek állítása. Elég, ha a Gyermellyel szemközt húzódó vidéken a nagy pilléres síremlékfalrészletre emlékeztetünk, amelyet Tökön találtak /34/, vagy az erősen helyi jellegű, kocsi- illetve vadászjelenetes táblákra Zsámbékról /35/, amelyek ugyancsak síremlék részei voltak. Távolabb délre, a Csákváron vagy környékén fekvő temető lehetett gazdag, amit egyrészt a szépen faragott Vibianus-sirkő, másrészt a nagyobb összefüggésből való, áldozati jelenetes tábla, valamint a hosszánegyszögű, kocsijelenetes domborművek /36/ mutatnak. Közelfekvő, hogy mikor Brigetiot 214-ben a szóbanforgó azalus-területtel együtt átesatolták Pannonia Inferiorhoz /37/, az érintkezés a két vidék között egyszerűbb és könnyebb lett /38/. Méginkább állhat ez a későrómai időkre, amikor a köveket sírépítés céljára minden valószínűség szerint az egyik korábbi, eraviszkusz területen levő temetőből hozták el Gyermelyre.

Közülük Aur. Respectus sírfelirata és a háromalakos domborműves tábla nagyobb síremlékhez tartozott. Hampel ugyan az előbbit a szarkófágok között hozza egyik dolgozatában, de már ott említi, hogy esetleg sírkert kerítésébe vagy sírépületbe volt beillesztve /39/. A tábla alakja

Háromalakos dombormű Gyermelyről
 Dreifiguriges Relief von Gyermely
 Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

Aura Respectus sírfelirata Gyermelyről
 Grabinschrift des Aur. Respectus von Gyermely
 Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

és diszitőrendszere mutatja, hogy nem szarkófág előlapja volt, egy technikai sajátosság, a hátlap szélén a vastagság fele szélességében visszaugró, függőleges sáv pedig eldönti, hogy falba volt beépítve /40/. A háromalakos tábla a szakirodalomban általában, mint aedicula hátsó fala szerepelt. A nálunk közismert, zárt aediculák oldalfalainak /41/ magassági méretei és a belső oldalon kifaragott alakok arányai azonban arra vallanak, hogy a gyermelyi dombormű nem ilyen, viszonylag kis méretű, zárt aediculához, hanem más típusú emlékhöz tartozott. Erre a feltételezésre a semperteri Ennius-emlék rekonstruált rajza /42/ vezethet. Ez a gazdag szobrászi dísszel borított emlék a nyitott aediculaformát fejleszti tovább. A magas, négyszögű talapzaton, mely egyúttal a halottas urnákat rejti magába, elől két, szabadonálló oszlop tartja a tetőzetet, a hátsó falon pedig az elhunytak domborművei vannak kifaragva. A felirat a talapzat felső részén, képszalagszerű sávon van beillesztve. Hasonlóan képzelhetjük el, egyszerűbb formák között, a két gyermelyi köemlék felhasználását is.

Nem bizonyítható, de mégsem lehet teljesen elzárkózni az elől a feltevés elől, hogy a felirat és a dombormű eredetileg ugyanazon siremléken állott. Ez esetben a tógát viselő férfialak Aur. Respectust, a két belföldi ruhás nőalak pedig feleségét, Sisiunát, és leányát, Sisiut ábrázolná. Ennek leginkább az mondhatna ellent, hogy a háromalakos domborművön a merev haj és szakállkezelés valamivel későbbinek hat, mint a sírfelirat mellképén. A ruha kezelés eltérő jellege a két emléken azzal lenne magyarázható, hogy a különböző anyagok redőzete más-más megmunkálást kíván, - továbbá, hogy a siremlékhez tartozó részeket a műhelyben nem egy, hanem több, stílusban nem egészen összehangoltan dolgozó mester faragta.

Erdélyi Gizella

J e g y z e t e k

1. Arch. Közl. IV. /1864/ 52.
2. Vásárhelyi Imre, Arch. Ért. 1889, 63: "...kiemelendőnek tartom azon három sírkövet, melyet közlő több évekkal ezelőtt a Muzeumba küldött be /Rómer-Desjardins 382 és 383/." /Helyesen 385. sz./.
3. Rómer - Desjardins, A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei, Bp. 1873. 382. és 385. sz. /Rómer Neratus nevét Afranius /?-nak olvasta.
4. Hampel J., Arch. Ért. R.f. XIV. /1880/, 311., XXXIX.t.

5. A MNM Régiségtárának naplójába csak az Aur. Respectusfeliratot vezették be 259/1873. sz. alatt.

6. CIL III. 1060. Hampel J., A Nemzeti Múzeum legrégebb pannoniai sirtáblái. Bp. 1906. 57-58. 54. sz. 15. t.: Barkóczi L., Brigetio. Bp., 1944-1951, 37. F. 15, VI. t. 1.-B. a sirkövet a II. század második felére datálja; megjegyzi, hogy a sirtábla nem tartozik szorosan a brigetioi anyagba. Mócsy, A., Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Bp, 1959. 248., 179/1 sz.

7. CIL III 3659 = 10.603. Hampel J., Arch. Ért. 1907, 337-338, 55. ábra. A tábla bal szélén a medaillon fele letörve. Jelenlegi hossza: 148,5 cm, mag: 61 cm, vast: 20,5 cm. Az épen maradt jobb szélén hátul 20,4 cm szélességben bevágás, a vastagság itt 12,5 cm.

8. Szilágyi J., Aquincum. Bp 1956, VII. t.1. A sirtábla feliratos része hiányzik. A fülkében házaspár félalakja. A nőalak hajviselete az id. Faustina példájára meghonosodott divatot követi. /V.ö. Wegner, M., Die Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit. Berlin 1939. 10-13 t. L. még Arch. Anz. 1938, 314 és 324, 26. kép/. Ez a kő datálását, esetleg néhány év késéssel /v.ö. Hekler, A., JÖAI XXI-XXII, 1922-24, 199/, önmagában is eldönti. A II. század középső tizedeire mutat a férfimellkép haj- és szakállviselete is.

9. Hampel, J., Arch. Ért. R.f. XIV, 1880, 311, XXXIX.t.4; Arch. Ért 1907, 299-300, 11. sz. ábra; Arch. Ért 1910, 327-28, 19. ábra; Láng, M., JÖAI XIX-XX, 1919, Bbl. 214-5, 96. kép; Schober, A., Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien 1923, 282. sz./ a lelőhely itt tévesen Dunapentele; Nagy L., Bpest tört. I. 2. 1942. 475. 39-40. jegyz /lelőhely tévesen Szomód/; Intercisa I., Arch. Hung XXXIII. Bp 1954. 172 /Erdélyi/; Fitz J., Arch. Ért 1957, 142, 101. sz. - A dombormű mag: 188,5 cm, szél: 136 cm, vast: 14,5 cm, a talapzatnál: 25 cm; a talapzat mag: 38 cm.

10. L. pl. Septimius Severus leptis-magna-i tetrapylonján a diadalmenet és az immolatio boum domborműveket /Bartoccini, Afr. Ital. 4, 1931, 75 és 96, 45. és 64. kép/.

11. Mócsy, i.m. 55. - A Magyarország Vármegyéi, Komárom vm. 69. szerint Gyermely /Német halála" nevű dűlőjén egy előkelő római sirkövet találták; ez a megjegyzés nyilván erre a leletre vonatkozik.

12. Mócsy, i.m. 248, 181. sz., további irodalommal.

13. Barkóczi, i.m. F 14, 16, 17, 19, 20, 22, további irodalommal.

14. Barkóczi, i.m. F 303; Mócsy, i.m. 247., 171. sz., további irodalommal.

15. CIL III 10.371; Mócsy, i.m. 201/2 sz. /Vibius Respectus/. A Respectus név nyugati jellegére u. itt: 117.

16. Intercisa I. 51. sz.; Mócsy 205/29. sz. /Respectus, sic!/.

17. CIL III 3432; Mócsy 186/2 sz. /Petronia Respecta, 164-ből/; CIL III 14.351/1; Mócsy 186/8 /Attius Respectus/; CIL III 3505; Mócsy 186/40 /Valerius Respectus/. Mindhárom nyugati származásu, v.ö. Mócsy u. ott.

18. CIL III 3627 = 10.569 /Aur. Respectus veteranus/.

19. CIL III 10.594

20. Laureae Aquincenses II, Bp. 1941. 234., No.3; Mócsy 176/15.

21. CIL III 3593 = 10.544; Mócsy 186/48.

22. Intercisa I. 50. sz. Mócsy 205/28.

23. CID III 3404-3405; Mócsy 189/4.

24. Intercisa I. 50; Mócsy 205/28.

25. CIL III 3367 = 10.351; Mócsy 197/5.

26. CIL III 4146; Laczkó - Rhé, Balácsa. Veszprém 1912, 18. 40. sz.
 27. Mócsy, 194. /Valentinus/
 28. CIL III 11.053; Mócsy 164/24 /Cornelia Valentina/.
 29. CIL III 15.154; Mócsy 197/6 /Valentinus/.
 30. CIL III 3401; Mócsy 189/1 /Ulpus Valentinus és fia, Valentinus/.
 31. CIL III 14.354; Mócsy 176/1 /Pompeia Valentina/.
 32. Mócsy 194 /Valens/.
 33. Fitz Jenő a domborművet mint a késői eraviszkusz viselet jellemző képviselőjét tartja számon /Arch. Ért. 1957, 142. 101. sz./. Különösen a középső nőalak ruházata áll közel elrendezésben az egyik sárszentmiklósi-őrpusztai sírszobor viseletéhez /Fitz J., i.h. 82. sz. XXVIII.t.1./.
 34. A kocsijeleneteket ábrázoló domborművek képét l. Sági K., Arch. Ért. 1944-45, 220, LXXXVII.t. 1-2.
 35. Oroszlán Z., RTÉ II /1923-26/, 64, 6-7. kép.
 36. Kuzsinszky B., Arch. Ért. 1903, 232, 9. kép; 229, 4. kép; 7-8. kép.
 37. Reidinger, W., Die Statthalter des ungeteilten Pannoniens und Oberpannoniens. Bonn, 1956, 19, további irodalommal.
 38. Graf, A., Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Bp, 1936, 128. szerint Zsámbékról utelágazás vezetett Gyermelyen és Bajnán át Nyergesujfalu felé. - Említsük meg ezzel kapcsolatban, hogy Vásárhelyi /Arch. Ért. 1889, 62/ egy akkor még látható, római ut maradványáról tud Szomor és Gyermely között.
 39. Hampel J., Arch. Ért. 1907, 337-8, 55. kép.
 40. V.ö. Intercisa I, 165. - A sír felirat méreteire v.ö. 7. jegyzet.
 41. Erdélyi G., Arch. Ért. 1961, 184.
 42. Korosec, J., Roman Family Tombs in Yugoslavia. Archaeology 10, 1957, 120, 10. kép.

Römische Steindenkmäler von Gyermely

Nach einem älteren Bericht von Fl. Römer /1/ fand man im Jahre 1863 in der Gemarkung von Gyermel /heute Gyermely/, unweit der Gemeinde Szomor /Kom. Komárom/ drei römische Steindenkmäler, die in ein spätrömisches Grab eingebaut waren. Imre Vásárhelyi, Sammler und Gutsbesitzer in Szomor, erwarb die Steine und schenkte sie 1873 dem Ungarischen Nationalmuseum /2/. Der Grabstein des Neratus und die Grabinschrift des Aur. Respectus /Taf. I. 1/ wurden mit dem Fundort Gyermely publiziert /3/, während der dritte Stein, ein dreifiguriges Relief /Taf. I, 2/, als das Denkmal von Szomor in der Fachliteratur bekannt wurde /4/. Doch lässt sich an Hand der Beschreibung von Römer und nach weiteren Angaben feststellen, dass auch dieses Relief dem Fund von Gyermely angehört.

Der Grabstein des Neratus /6/ wurde - obwohl die Inschrift eine

frühe Form hat - frühestens um die Mitte des 2. Jahrhunderts angefertigt. Dies ist unter anderem auch dadurch erwiesen, dass auf dem abgeschlagenem Antlitz der dargestellten Halbfigur die Spuren des für diese Zeit charakteristischen Bartes erkennbar sind. Der auf der Grabinschrift /7/ genannte Aur. Respectus hat schon das Bürgerrecht erhalten, und zwar - wie es der nomen bezeugt - zur Zeit des Marcus Aurelius. Mehrere Familienmitglieder dagegen führen noch einheimische Namen. Die Datierung der Grabinschrift wird neben der Eigenart der Inschrift auch durch den Stil, ferner durch die Haar- und Barttracht der beiden männlichen Brustbilder /das eine ist fragmentarisch/ in den Medaillon, die die Inschrift einfassen, bekräftigt. Eine ähnliche Übergangsphase wie die Grabinschrift, zeigt das dreifigurige Relief /9/: die männliche Gestalt ist in eine Toga gekleidet, folglich hat die dargestellte Person das römische Bürgerrecht erhalten, die beiden weiblichen Gestalten aber offensichtlich Frau und Tochter - tragen noch die traditionelle, einheimische Tracht. Der Stil des Reliefs, vor allem die Bart- und Haarbehandlung, verweist das Denkmal in die zweite Hälfte, genauer, in die letzten Jahrzehnte des 2. Jahrhunderts.

Gyermely liegt an der östlichen Grenze des Stammesgebiets der Azalen /11/. Von dieser Gegend sind uns ausser den frühen Grabsteinen von Szomor-Pusztasomodor /12/ andere römische Steine kaum bekannt. In dem gegenüber liegenden Gebiet der Eravisker, wie z. B. in Zsámbék und Tök oder weiter südlich in Csákvár /34-36/, waren dagegen mehrere Stein-
denkmäler zutage gekommen, die einst Bestandteile von grösseren Grab-
mälern waren, die von reichen und vornehmen, allerdings bereits roma-
nisierten Mitgliedern der lokalen Bevölkerung errichtet worden waren. Da die einheimischen Namen der Grabinschrift des Aur. Respectus eher bei den Eraviskern /15-32/ als bei den Azalen vorkommen, die Kleidung der beiden Frauengestalten auf dem dreifigurigen Relief aber die Eigenarten der späten eraviskischen Tracht aufweisen /33/, liegt die Annahme nahe, dass die behandelten Steine aus einem nähergelegenen Friedhof der Eravisker in spätrömischer Zeit nach Gyermely verschleppt worden waren. Während der Grabstein des Neratus ein alleinstehendes Denkmal war, gehörten Grabinschrift und Relief zu einem grösseren Monument. Die Möglichkeit, dass die beiden Steine ursprünglich zusammengehörten, können wir nicht beweisen, doch dürfen wir diese Annahme nicht ganz ablehnen. Jedenfalls waren sie damals an einem solchen Grabmal angebracht, dessen Typus wir uns in der Art des Ennius-Monuments von Sempeter /42/ vor-

stellen können. /Die Anmerkungen siehe im ungarischen Text/.

G. Erdélyi